

sevat esiin oppijankielen ilmiöt, joita ei havainnoimalla tai intuition varassa havaitisi.

MAISA MARTIN
etunimi.sukunimi@jyu.fi

Lähteet

Eurooppalainen viitekehys. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen

eurooppalainen viitekehys 2014. Helsinki: Sanoma Pro.

MARTIN, MAISA – MUSTONEN, SANNA – REIMAN, NINA – SEILONEN, MARJA 2010: On becoming an Independent User. – Inge Bartning, Maisa Martin & Ineke Vedder (toim.), *Communicative proficiency and linguistic development. Intersections between SLA and language testing research*. Eurosla Monograph Series 1. <http://www.eurosla.org/monographs/EM01/EM01home.php> (20.5.2016).

Epäkanoniset subjektit konstruktioissa

Marja-Liisa Helasvuo & Tuomas Huomo (toim.): *Subjects in constructions – canonical and non-canonical*. Amsterdam: John Benjamins 2015. 324 s. ISBN 978-90-272-0438-7.

Marja-Liisa Helasvuon ja Tuomas Huomon toimittaman kokoomateoksen *Subjects in constructions – canonical and non-canonical* aiheina ovat tavalla tai toisella epäkanoniset subjektit. Yhteisenä viitekehystenä kaikille kirjan kymmenelle luvulle on konstruktionäkökulma yhdistettynä kognitiiviseen tai diskurssifunktionaaliseen kielioppiin. Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisen osan (*Grammatical and discourse perspectives on non-canonical subjects*) kolme lukua käsittelevät suomen ja viron epäkanonisten subjektien kieliopillisia ja diskursiivisia piirteitä. Keskimmäinen osa (*Stretching the limits of subjecthood*) on kahta muuta sekakoosteisempi: sen neljä lukua käsittelevät ranskan ja englannin muodollisia subjekteja, viron passiivilauseiden agent-

teja, säätilaa ilmaisevia predikaatteja ja niiden subjekteja sekä epäkanonisen subjektin sisältävien lauseiden ilmaisemaa tapahtumarakennetta kieltenvälisesti. Kolmannen osan (*Subjects in networks of constructions*) kolme lukua keskittyvät suomen genetiivisubjekteihin ja venäjän datiivisubjekteihin konstruktioiden verkostoina.

Kanoniset ja ei-kanoniset subjektit

Subjektin käsitteen määrittäminen katavalla ja kieltenvälisen vertailun mahdollistavalla tavalla on yksi funktionaalisen kielitieteen kiistellyimmistä kysymyksistä. Epäkanonisen subjektin käsite ei ole ainkaan ongelmattomampi: väljästi määritellen epäkanonisina subjekteina voidaan pitää argumentteja, jotka täyttävät osan subjektisuuden semanttisista, diskursiivista tai kieliopillisista kriteereistä mutta eivät kaikkia. Toisinaan subjektina pitämiseen voi riittää lähinnä kieliopillinen perinne tai ajatus siitä, että jokaisessa lauseessa

pitää olla subjekti, jolloin eniten subjektiuden kriteerejä täyttävä lauseke nimitään subjektiksi. Esimerkiksi englannin tai ranskan ekspletiivisillä subjekteilla (Achard 2010) tai suomen eksistentiaalilauseiden subjekteiksi kutsutuilla substantiivilausekkeilla on hyvin vähän kanonisten subjektien ominaisuuksia (Helasvuo 1996).

Kysymys siitä, onko kategoria X kielessä Y subjekti vai ei, ei loppujen lopuksi ole kovin kiinnostava, koska vastaus riippuu subjektin määritelmästä. Olennaisempi kysymys on, mitä kriteerejä subjektin määritelmään valitaan ja ymmärretäänkö subjekti kielikohtaisena deskriptiivisenä kategoriana vai kieltenvälisen vertailun mahdollistavana käsitteenä (Haspelmath 2010). Siinä missä kielikohtaiset määritelmät voivat olla morfosyntaktisia (esim. ”kongruenssin laukaiseva nominatiivisijainen substantiivilauseke”), kieltenväliset määritelmät ovat semanttisiin ominaisuuksiin perustuvia ja siten myös tulkinnanvaraisempia. Tällaisiin määritelmiin lukeutuu myös kognitiivisen kieliopin ajatus subjektista lausetason muuttujana tai lähtöpisteenä (ks. esim. Langacker 2008).

Suurimmassa osassa kirjan luvuista subjekteja tarkastellaan yhden tai kahden kielen näkökulmasta. Kielestä ja tarkastelun kohteena olevasta konstruktiosta riippuen kriteerinä voidaan pitää esimerkiksi nominatiivisijaisuutta tai tarkoitteen elollisuutta (Janda & Divjak) tai sanajärjestystä (Seržant). Kriteerien keskinäistä hierarkiaa, niiden kieltenvälistä vertailtavuutta sekä kirjan takakannessa esitettyä kysymystä siitä, missä määrin subjektiuden kriteerit ovat konstruktiopesifejä, olisi toivonut käsiteltävän kirjassa eksplisiittisemminkin.

Usein subjektin määritelmässä on mukana sekä välttämättömiä että tilastollisia ehtoja. Tarkasteltavana olevassa teoksessa esimerkiksi Janda ja Divjak (s. 296) määrittelevät venäjän kieliopillisen

subjektin nominatiivisijaiseksi nominilausekkeeksi, jonka kanssa verbi kongruoi ja joka *tyypillisesti* on agentti. Leino (s. 232) puolestaan viittaa suomen prototyyppisen subjektin ominaisuuksiin (Vilkuna 1996), joista kahteen sisältyy adverbiksi *tyypillisesti*: semanttinen rooli on *tyypillisesti* agentti tai kokija ja sen tarkoite on *tyypillisesti* elollinen. Aina ei ole selvää, viittaako tyypillisuus prototyyppiin vai laskennalliseen frekvenssiin. On myös perusteltua kysyä, ovatko tilastolliset ominaisuudet ylipäänsä sanaluokkia määritteleviä vai niitä kuvailevia kriteerejä (vrt. Huumo & Helasvuo s. 22). Jotta voidaan esimerkiksi havaita, että 15 % subjekteista viittaa diskurssissa uuteen tarkoitteeseen (Huumo & Helasvuo s. 23), pitää subjekti joka tapauksessa määritellä ensin semanttisin ja morfosyntaktisin perustein. Subjektiiutta mittaavat testit perustuvatkin tyypillisesti ennalta määriteltäviin sanaluokkakategorioihin (vrt. Kyröläinen s. 253).

Epäkanoniset subjektit kieliopissa ja diskurssissa

Kirjan ensimmäisen osan aloittaa Tuomas Huumon ja Marja-Liisa Helasvuon luku, joka tarkastelee suomen subjekti-kategorian rajatapauksia: eksistentiaalilauseiden substantiivilausekkeita, joiden kieliopillisesta asemasta fennistiikassa on kiistelty pitkään (ks. Helasvuo 1996), sekä teemaorientoituneiden ei-agenttiivisten konstruktioiden argumentteina toimivia substantiivilausekkeita (esim. *Puutarha kuhisi mehiläisiä, Opettajalla on kylmä, Liisasta tuli opettaja*). Eksistentiaalilauseiden substantiivilausekkeet eli e-NP:t eroavat kanonisista subjekteista monin tavoin: ne eivät ole lausetason muuttujia eivätkä lähtöpisteitä eikä verbi kongruoi niiden kanssa. Myös diskurssipiirteiltään e-NP:t eroavat kanonisista subjekteista, koska ne esittelevät tyypillisesti uusia tarkoitteita eikä niihin viitata diskurssissa

uudestaan. Huumo ja Helasvuo päätyvätkin pitämään suomen eksistentiaalilauseita ja muita analysoimiaan lauseityyppejä subjektittomina.

Seuraavat kaksi lukua käsittelevät impersonaalisen ja geneerisen referenssin ilmaistamiseen käytettäviä rakenteita suomessa ja virossa. Renate Pajusalu vertailee viron persoonatunnuksetonta konditionaalialia ja impersonaalialia. Keskusteluaineiston analyysi osoittaa, että persoonatunnuksetonta konditionaalialia käytetään erityisesti suunniteltaessa yhteistä toimintaa ja sen viittauksen ala sisältää puhujan ja kuulijan. Sitä vastoin viron impersonaali – toisin kuin suomen passiivi – on tyyppillisesti puhujan ja kuulijan suhteen eksklusiivinen ja esiintyy narratiiveissa.

Hanna Jokela ja Helen Plado vertailevat suomen ja viron *jos*-alkuisissa lauseissa käytettyjä impersonaalisia rakenteita: suomen nollapersoonaa ja passiivia sekä viron nollapersoonaa, *da*-infinitiiviä ja impersonaalialia. Lisäksi mukaan tarkasteluun on otettu persoonamuotojen sekä substantiivilausekkeiden käyttö geneerisen tai avoimen referenssin ilmaistamisessa. Avoimen referenssin käsite lieene ollut käytössä lähinnä suomen kielen tutkimuksessa, joten käsitettä ja sen suhdetta impersonaalisuuteen ja geneerisyyteen olisi voinut avata enemmän. Jokela ja Plado tekevät samansuuntaisen havainnon kuin Pajusalu: viron impersonaali on puhujaviitteinen harvemmin kuin *da*-infinitiivi, mistä syystä sitä ei käytetä tekijöiden keskustelukonditionaaleiksi (*conversational conditionals*) nimeämässä ehtolauseityypissä, joka sisältää metalingvistisen tai retorisen viittauksen puhetilanteeseen (s. 77). Kun tutkijoilla on käytössään laaja kirjoitettu viron ja suomen aineisto ja paraleelikorpus, on harmi, että rakenteiden vertailu on pelkästään laadullista. Esimerkiksi kirjoittajien havainnolle yksikön toisen persoonan geneerisen käytön yleisyydestä suomessa ja virossa luulisi

helposti löytyvän aineistosta kvantitatiivista tukea.

Subjektituden rajoilla

Michel Achardin luku tarkastelee ranskan ja englannin ekspletiivisiä subjekteja. Aiemmassa tutkimuksessaan Achard on verrannut keskenään ranskan ekspletiivisiä subjekteja *il* ja *ça* (esim. Achard 2010); nyt vertailun kohteena ovat lisäksi englannin ekspletiiviset subjektit *it* ja *there*, joiden Achard osoittaa koodaavan erityyppisiä abstrakteja lokaatioita ranskan vastineidensa tavoin.

Liina Lindström käsittelee agentin merkitsemistä viron perifrastisissa passiiveissa 1800- ja 1990-luvun teksteissä. Lindströmin mukaan passiivilauseiden määrä on vähäisempi 1990-luvun aineistossa, mutta valitettavasti 1990-luvun aineiston tarkka sanamäärä ja agenttottomien passiivilauseiden määrä jäävät epäselviksi. Aineistojen vertailu kuitenkin osoittaa selvästi muutoksen agentin ilmaistamisessa: 1800-luvun aineistossa yleisin merkintätapa on elatiivi, jonka käyttö 1900-luvulla on rajoittunut elottomiin tarkoitteisiin. 1900-luvun aineistossa taas adessiivin käyttö on yleistynyt, mutta sitä käytetään vain elollisista ja volitionaalista eli tahdonalaisesti toimivista agenteista.

Ilja Seržant käsittelee ei-prototyypisten muuttujien (*trajector*) luokittelua eri kielissä (suurin osa esimerkeistä on indoeurooppalaisista kielistä). Seržant erottelee tapaukset, joissa muuttujan ei-subjektiasema johtuu verbin leksikaalisista ominaisuuksista (tätä voisi havainnollistaa suomen lauseella *Meitä miellyttää tämä kirja*), lausetason kieliopillisista tekijöistä (esim. modaalisuus: *Minun täytyy lukea tämä kirja*) ja syntaktisista tekijöistä (käytännössä alisteisuudesta päälauseelle: *Näen hänen lukevan kirjaa*). Kaikissa tapauksissa muuttujan koodaaminen ei-subjektiksi johtuu Seržantin mukaan siitä,

että muuttuja ei voi kontrolloida lauseen ilmaisevaa toimintaa, joka on loogisesti seurausta jostakin aiemmasta tapahtumasta. Selitys näyttää toimivan parhaiten kieliopillisista ja syntaktisista tekijöistä johtuvissa tapauksissa. Verbin leksikaalisista piirteistä johtuvissa tapauksissa (kuten lauseessa *Meitä miellyttää tämä kirja*) tuntuu tarpeettomalta olettaa kaksi toisilleen alisteista tapahtumaa, kuten 'pidämme tästä kirjasta' ja 'kirja on mielenkiintoinen' (Seržant s. 191). Lauseen voisi ajatella ilmaisevan vain yhtä tapahtumaa 'kirja miellyttää meitä' ja kieltenvälisen erojen kokijan koodaamisessa subjektiksi tai muuksi lauseenjäseneksi johtuvan tarkoitteen semanttisesta roolista.

Pål K. Eriksen, Seppo Kittilä ja Leena Kolehmainen tarkastelevat luvussaan meteorologisia predikaatteja kieltenvälisesti. Koska säätilaa ilmaisevilla tilanteilla ei ole varsinaisia osallistujia, säätä ilmaistaan usein lauseilla, joissa ei ole subjektia tai subjekti on epäkanoninen: ekspletiivinen, ei-referentiaalinen tai sää-ilmiöön tai tilaan viittaava. Joissakin kielissä meteorologisten predikaattien subjektit poikkeavat kanonisista subjekteista myös kieliopillisilta koodausominaisuuksiltaan.

Subjektit konstruktioiden verkostoissa

Jaako Leinon luku käsittelee suomen genetiivisubjektin sisältävien konstruktioiden kieliopillistumista. Leino tarkastelee kolmea lähdekonstruktiota, joiden genetiivisijainen jäsen on uudelleenanalysoitu subjektiksi (datiivi-genetiivejä, genetiiviattribuutteja ja akkusatiiviojekteja) ja pohtii, miten paljon lähdekonstruktioiden genetiivisijaisilla lausekkeilla on prototyypin subjektin piirteitä. Lisäksi Leino vertailee eri genetiivisubjektin sisältävien rakenteiden yleisyyttä Jaakolan (2004) väitöskirjatutkimuksen kirjallisessa aineistossa ja Lauseopin arkiston

aineistossa. Tässä yhteydessä olisi aineistoista voinut ehkä kertoa hieman enemmän: itsestään selvää ei ole esimerkiksi se, miksi nesessiivirakenteet ovat huomattavasti yleisempiä Lauseopin arkistossa ja agenttipartisiipit kirjallisessa aineistossa. Joka tapauksessa luku tarjoaa kansainväliselle yleisölle selkeän ja taustoitettun katsauksen suomen genetiivisubjektiin.

Genetiivisubjektien ja niiden lähdekonstruktioiden vertailussa huomiota kiinnittää Leinon esittämä motivaatio genetiiviattribuuttien ja subjektien väliselle semanttiselle yhteydelle, joka perustuisi siihen, että genetiiviattribuuttien ”tarkoite on tyypillisesti omistamaan kykenevä: välttämättä elollinen ja tyypillisesti ihminen” (s. 246). Koska genetiiviattribuutin tarkoite voi hyvin olla ei-elollinenkin (esim. *Suomen hallitus, kakun koristelu*), elollisuutta ei voi pitää ainakaan välttämättömänä ominaisuutena. Jos väite genetiiviattribuuttien ihmisviitteisyyden tyypillisyydestä viittaa frekvenssiin, sille varmasti löytyisi tukea aineistoista.

Aki Kyröläisen luku tarkastelee kymmentä venäjän rakennetta – joista neljässä subjektina voidaan pitää nominaatiivi- ja kuudessa datiivisijaista argumenttia – kahdenkymmenen sellaisen piirteen avulla, joita kirjallisuudessa on käytetty subjektiutta indikoivina testeinä. Kaikki 20 piirrettä kuvaavat kanonista transitiivikonstruktiota ja niistä 19 (passivisointi pois lukien) kuvaavat myös intransitiivikonstruktiota. Kyröläisen käyttämä klusterianalyysi esittää konstruktiot haarautuvana verkostona, jossa eri konstruktioiden etäisyys toisistaan ja sijainti verkoston eri haaroissa kuvaa niiden keskinäistä samankaltaisuutta valittujen 20 piirteen perusteella. Mielenkiintoinen havainto on, että kuusi datiivisubjektin sisältävää konstruktiota sijoittuvat verkostossa hyvin eri tavoin ja yksi niistä (DATIIVI + INFINITIIVI) on hyvin lähellä kanonisia transitiivi- ja intransitiivikonstruktiota.

Laura Janda ja Dagmar Divjak tarkastelevat venäjän peruskielioppia konstruktioiden verkostona, jossa 12 keskeistä aktiivisten finiittilauseiden konstruktioita on ryhmitetty prototyyppisen transitiivikonstruktion (NOMINATIIVI + VERBI + AKKUSATIIVI) ympärille. Tekijät kehottavat lukijaa vertaamaan omaa malliaan Kyröläisen konstruktioverkostoon, mutta eivät valitettavasti itse kommentoi mallien eroja tai yhtäläisyyksiä. Siinä missä Kyröläisen malli perustuu konstruktioiden kieliopillisten ominaisuuksien klusterointiin eikä aseta perustransitiivikonstruktiota erityisasemaan, Jandan ja Divjakin mallissa konstruktioiden yhteydet toisiinsa määräytyvät pelkästään niiden muodollisten yhtäläisyyksien perusteella. Konstruktioiden suhde transitiivilauseeseen on joko metonyyminen, jolloin konstruktioiden on yksi osa enemmän tai vähemmän kuin perustransitiivikonstruktiossa (esim. NOMINATIIVI + VERBI + AKKUSATIIVI + DATIIVI tai NOMINATIIVI + VERBI), tai metaforinen, jolloin konstruktioiden on yksi osa kuin perustransitiivikonstruktiossa (esim. NOMINATIIVI + VERBI + AKKUSATIIVI + GENEATIIVI).

Lukunsa toisessa osassa Janda ja Divjak referoivat aikaisempaa tutkimustaan (Divjak & Janda 2008), joka käsittelee datiivilla koodatusta kokijasta ja verbin infinitiivistä muodostuvaa lausetyyppejä. Luvun kolmannessa osuudessa Janda ja Divjak kuvaavat kokeellista tutkimustaan, jossa he testasivat, hahmottavatko englannin ja venäjän äidinkielliset puhujat eri tavoin sellaiset tilanteet, joissa kielet koodaavat kokijan eri tavoin: englannissa nominatiivisubjektiksi, venäjässä ei-kanoniseksi datiivisubjektiksi. Suomeksi eroa voisi havainnollistaa lauseparilla *Minä onnistuin lukemaan Sodan ja rauhan* ja *Minulta onnistui lukea Sota ja rauha*. Testissä koehenkilöiden piti jatkaa edellä mainitun kaltaisia esimerkkejä lauseella, joka ilmaisee joko kokijan agentii-

vista toimintaa tai ulkoisten olosuhteiden muutosta. Kysymys on mielenkiintoinen, mutta tilastollisesti merkitseviä eroja englannin ja venäjän puhujien välille ei koeksessa löytynyt.

Kokonaisuutena kirja *Subjects in constructions* on tervetullut lisä epäkanonisia subjekteja käsittelevään kirjallisuuteen. Typologi voisi ehkä pitää kirjan kielivalikoimaa suppeana. Kymmenestä artikkelista viisi käsittelee suomea ja/tai viroa, kolme suuria eurooppalaisia kieliä ranskaa, englantia ja venäjää. Seržantin luku vertailee indoeurooppalaisia kieliä, ja Eriksenin, Kittilän ja Kolehmainen meteorologisia predikaatteja käsittelevä luku tarkastelee esimerkkejä useasta eri kieliperheestä kertomatta kuitenkaan eksplisiittisesti, millä perusteella aineiston kielet on valittu. Aiheen puolesta kirjaan olisi voinut toivoa mukaan myös ergatiivi-absolutiivikieliä tai topiikkiprominentteja kieliä käsitteleviä lukuja. Kirja tarjoaa joka tapauksessa valaisevia näkökulmia yksittäisiin kieliin ja avaa erityisesti suomen ja viron tutkimusta englanniksi lukevalle tiedeyhteisölle.

PEKKA POSIO
etunimi.sukunimi@su.se

Lähteet

- ACHARD, MICHEL 2010: Fields and settings. French *il* and *ça* impersonals in copular complement constructions. – *Cognitive Linguistics* 21 s. 441–498.
- DIVJAK, DAGMAR – JANDA, LAURA 2008: Ways of attenuating agency in Russian. – *Transactions of the Philological Society* 106 s. 138–179.
- HASPELMATH, MARTIN 2010: Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies. – *Language* 86 s. 663–87.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1996: Ollako vai

- eikö olla – eksistentiaalilauseen subjektin kohtalonkysymys. – *Virittäjä* 100 s. 340–356.
- JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LANGACKER, RONALD W. 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.

Virittäjän kirjoituskilpailu 2016

Kilpailuun voivat osallistua ne, joiden kandidaatin- tai pro gradu -tutkielma käsittelee suomea tai sen sukukieliä. Kilpailukirjoituksessa esitellään jokin kiinnostava havainto ja perustellaan se. Aihepiiri ja näkökulma ovat vapaat.

Suosituspituus on noin 3 000 sanaa. Kilpailuun voi osallistua 31.8.2016 asti.

Parhaat kirjoitukset julkaistaan *Virittäjässä* ja palkitaan *Virittäjän* vuosikerralla!

Tarkemmat kirjoitusohjeet ovat *Virittäjän* verkkosivuilla <http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/index.html> Ajankohtaista-otsikon alla.

Lisätietoa saa Yrjö Laurannolta (etunimi.sukunimi@helsinki.fi).